

ESKİ OSMANLICA ÜZERİNDE BAZI NOTLAR

Dr. SAADET ÇAĞATAY

Türk Lehçeleri Doçenti

X-XII. asırlar arasındaki hadiseleri aydınlatan, kat'î tarihî malûmat olmadığından Anadolu'da edebî dil, yazı dili ne zaman inkişaf ettiğine dair kestirme bilgimiz yoktur. Tarihçe belli olduğu gibi, Selçukî imparatorluğunun tesisinden önce bir çok Oğuz aşiretleri, Horasan, İran yoluyla Azerbaycan ve Arran mıntakalarına gelip yerleşmişlerdi,* Selçukîlerin esas unsurunu teşkil eden Oğuz kavimleri Moğul istilâsı esnasında Anadolu'da daha çabuk yayılmışlar ve Anadolunun süratle Türkleşmesine de âmil olmuşlardır. Şimdiye' kadar bildiğimiz tarihî ve edebî menbalar Anadolu'ya gelen Türklerin, Orta-Asya'dan mühim bir yazı ve edebî dil kültürü getirmedikleri neticesini veriyor. Bu yeni gelen göçebe kavimler bilâkis islâmiyetia tesiri altında, Arap ve Fars nûfuziyle yepyeni bir yazı ve edebiyat dili yapmaya başlıyorlar. İlk ele alınıp yazılan eserler halk edebiyatı mevzuları idi. Oğuzların harpteki kahramanlıkları (meselâ Oğuznâme gibi eserler) o zamanlar, kobuzcular ve aşıklar tarafından söylenirdi. Dede Korkut hikâyeleri de ağızdan ağıza geçmiştir. Maalesef muhtelif muharebelerde vukua gelen yağmalar neticesi olarak 2 yüz şene kadar süren bir devirde ancak bir iki tane eserin muhafaza edilip bize kadar intikal etmiş olduğunu görüyoruz.

Anadolu'da inkişaf etmekte olan bu dil, garp Türkçesinin esas olan bir ana noktaya gidip dayanan bir vahdet içinde husule gelmiş olsa gerek. Meselâ Prof. Köprülü Fuat, Gaznevîler devrinde (387 h. 745 h.) yân| X-XIV. asırlar arasındaki devirde Türk şiiri ve Oğuz şiirinin (Edebiyat Fakültesi Mecmuası VII., sayı 2, 1929) birbirinden ayrılmış olduğunu, Menuçehri'nin beyitleriyle isbat etmektedir. Bu menbalara göre garp Türkçesi veya Oğuz Türkçesi edebî dil olarak eserleri mevcut olmıyan, yahut kaybolan devirler de dahî, artık kendisine mahsus bir lehçe halinde ayrılmış, teşekkül etmiş bir; dildi X-XII. asırlar arasındaki karışıklıklar bittikten sonra " halk edebiyatı „ olarak çoktan malûm olan bu dilin edebî numuneleri, eserler halinde maruf müellifler, şairler tarafından yazılıp meydana çıkıyordu. Hülfâsa XII-XIV. asırda inkişaf etmiye başlayan Eski Osmanlıcanın esas, Selçuklular devrinde Anadolu'da ve Osmanlı devrinde de Rumeli'ye kadar uzanmış olan bir sahada oturan. Oğuzların dilidir.

XIII-XIV. asırda inkişaf etmiye başlayan bu edebiyat, epey müşkil şartlar içinde ortaya çıkmıştır. Maalesef bilhassa Fars dili ve edebiyatı

* bk. F. Köprülü «Türk Edeb. Tarihi» 243 S.

bu asırlarda Türkçeyi zorluyor. Saraylarda Türkçe kaba dil olarak telâkki edilip konuşulmuyor. İdare işlerinde Arapça yazmak usulü hâkim vaziyet alıyor. Resmî muahedeler, devlet işlerini yürüten yazı işleri, sultanlarla halifeler ve diğer devletlerin arasındaki resmî muhabere, hepsi Arap dilinde yazılmıştır. Medreselerde din tesiri bilhassa fazla olduğu için, elbet Arapça bilim dili olarak hâkim vaziyette idi. Sultanların saraylarında halk türküleri değil, tercihen Fars şiirleri söylenir ve onların vezin güzellikleri methedilirdi. Sultanlara yazılan methiyeler, divanlar da elbet bu dilde yazılırdı. Türkçe ancak halk tabakası ile alâkadar olan yerlerde kullanılırdı. Kırşehir'li Âşık Paşanın " Garibnâme „ si bu devirde (1330 m. 730 h.) yazılmış olan Türkçe divan idi. Farsça ve umumiyetle yabancı dillere verilen büyük ehemmiyet Âşık Paşanın canını sıkmış olsa gerek, o Türkçe yazmanın lüzumunu duyuyor ve şu beyti ile " Garibnâme „'yi yazdığının sebebini anlatıyor :

*Türk diline kimesne bakmazidi
Türlere her gez gönül akmazidi
Türk dahi bilmeziydi bu dilleri
İnce yolu ol ulu menzilleri.
Bu Garibnâme anın geldi dile
ki bu dil ehli dahi mâni bile...*

Aynı devirde (1317 de) Âşık Paşanın hemşehrisi Kırşehir'li Gülşehri." Mantıkuttayr „ da, Attar'ın eserini Türkçeye tercüme etmesiyle öğünüyor ve Türkçe " Mantıkuttayr „ ın Farsçadan aşağı olmadığını söylüyor. Meselâ:

*" Mantkuttayr „ ı ki Attar eğledi
Farsça kuş dilini kim söyledi,
Ant Türk suretinde biz dahi
Söyledik bülbül gibi Tanrı hakkı.
Kimse böyle tatlı söz söylemedi
Kimse benden yeğ kitap eylemedi.*

diyor. Bunun gibi beyitleri Gülşehri, "Feleknâme,, tercümesinde de yazmıştır. Nihayet Sultan Veled Rebabname sinde Türkçe bilmediğinden biraz şikâyet ediyor, meselâ: *Türkçe bilseydim ben aydaydım sîze...*

XIII. aşırın sonlarında (1277 m. 676 h.). Karaman oğullarından Mehmet Bey Konya'nın hükümdarı olunca, devlet işleri kaleminde Türkçe kullanılmasını emretti. Bu da gösteriyor ki, bundan evvelki hükümdarlar hep Arapça ve Farsça kullanıyorlardı. Bazı rivayetlere göre, o eski kâtiplerini katlettirmiştir. İbni Bibi'nin tarihine göre hususî hayatta da Türkçeden başka bir dil kullanmak yasaktı. İşte bu zamandan itibaren herhalde, resmî makamlarda Türkçe yazmaya ehemmiyet verilmiye başlanıyor demektir. Fakat bu daha tamamiyle Türkçenin

hâkim vaziyet alması demek değildi. Çünkü biliyoruz ki, Farsça dil resmî makamlarda Bağdat'da XVII. asra kadar devam etmiştir, ve şer'i mahkemelerin dili Anadolu'da ancak XVI. asırdan itibaren Türkçeleşmeye başlamıştır. İşte bu devirde Arap ve Fars unsuru ile çarpışa çarpışa, *şimdi Eski Osmanlı* dili ismini almış olan Oğuz Türkçesinin edebî eserleri kısmen tercüme, kısmen de taklit ve nazire halinde orijinal yazılarla meydana çıkmaya başlıyor. Bu eserlerin tercüme de olsa, dil bakımından fevkalâde büyük ehemmiyeti haiz olduğu hiç bir cihetle inkâr edilemez.

XIII. asırdan kalma eserler sayı itibariyle pek azdır, meselâ Şeyyat İsa'nın "Salsalnâme,, si; İbni-Âlâ'nın "Danişmşndnâme,, si (1245 m. 643 h.) ve müellif belli olmıyanlar zatın "Battalnâme,, si bu cümledendir.

XIII.-XIV. asırda bilhassa tasavvufî eserler mühim yer işgal etmektedir. Tasavvuf Anadolu'ya Orta Asya'dan gelmiş bir cereyandır. Orta Asya'da Ahmet Yesevî ile başlayan bu zihniyet bize kalırsa Uygurların büdistliğinden kalma ve onun islâmî şeklidir.* Derinden tetkik edenlerin bir -gün, müslüman tasavvufunda Uygur budist tasavvufunun izlerini çıkaracaklarını zannediyoruz. Müslüman dervişliği, nihayet budist dervişliğinin, ufak değişmelerle devamından başka bir şey değildir. Anadolu'ya bu ceryan tüccarlarla ve az çok dervişlerin kendi göçebe hayatlarının icabı olan seyyahlıkla gelmiştir. Yesevî ve Haydarî tarikatları bu yolla Anadolu'da yerleşmiştir. Mevlâna Celâleddin Rumî ve Sultan Vele'd'in divanları Arap ve Fars tasavvufuna da Anadolu'da yer açmıştı. Eski Osmanlıcanın ilk önemli nümunelerini teşkil eden Mevlâna'nın tektük Türkçe şiirleri, Sultan Vele'd'in Divanı, Güşehrî'nin "Mantıkuttayr,, tercümesi Aşık Paşanın "Garibname,, si, bu tasavvuf ceryanının eserleriydi. Bundan başka XIII. asrın başlarında yaşayan, "Çarhnâme,, si ve "Mesnevî,, siyle maruf olan Ahmet Fakih ve bunun talebesi olan Şeyyat Hamza v. b. bu zümrenin mümessilleridirler. Eski Osmanlıca edebiyatının ilk mübeşşirleri arasında, XIII. asrın sonlarına ve XIV asrın başına doğru yaşamış olan halk şairi Yunus Emre de giriyor. Diğer mutasavvuf şairler, şiirlerini aruz vezniyle yazmışlardır. Yunus Emre kısmen hece veznini alıyor ve temiz Türkçe ile ifade ettiğinden beyitleriyle çok muvaffak oluyor. Yunus Emre, bu edebiyatın ilk büyük mümessili olarak tercüme değil, orijinal şiirler yazmış büyük bir şairidir. Şiirleri canlılığı, tasvir kuvveti' ve ifade serbestliği ile öteki mutâsavvuf şairlerin acem kalıbına uymak, taklit etmek zorundan azadedir. Müteakip asırlarda halkı kazanmak için bilhassa Hurufiler, Bektaşiler ve Kızılbaş şairleri Yunus'u taklit etmişlerdir. Yunus taklitçilerinin en eskileri Şait Emre, Kasım, Kaygusuz Abdal, İsmail Ümmî, Şeyhoğlu Satu ve sairedir.

Aynı zamanda Fars edebiyatının tesiriyle (profan) yâni lâdinî şiirler yazan şairler de çıkıyor. Bu devirde bu edebiyatın mümessili olarak Hoca Dehhanî'yi, gösterebiliriz.

XIV. asırda bazı Türk beyleri Farsça bilmedikleri için, kendi vilâyet merkezlerinde şairleri Türkçe yazmaya teşvik ediyorlar. Meselâ Konya, Niğde, Lâdik, Kastamonu, Sinop, Sivas, Kırşehir, Bursa, İznik gibi yerlerde dikkate değer mühim eserler vücade gelmiştir. En eskilerinden olmak üzere, İnanç Oğulları tarafından (Denizli ve Lâdik civarında) Fatiha tefsiri belli olmıyan bir müellif tarafından yazılmıştır. Manzum olan "Hasan ile Hüseyin,, hikâyesi Nakib Oğlu isimli bir zatın eseri olup, Lâdikli olsa gerek. Bu suretle, XIII. asırda başlanmış olan geniş Türk edebiyatı, XIV. asırda yavaş yavaş bütün sahaları işgal etmiye başlıyor¹ Dinî, tasavvüfî, lâdinî eserlerle beraber, halk edebiyatının canlı parçaları tarihî eserler, güzel tasvirli kasideler, mevlutlar hatta tıbbâ, avcılığa ait tamamıyla dünyevî eşerler dahi ortaya çıkmıştır.

Bütün bu devrin geniş edebiyatı içinde, dil ve muhteva ve aynı zamanda, eserlerin büyüklüğü bakımından en mühimleri Yunus Emre Divanı ve Sultan" Veled Divanı da dahil olmak üzere, yukarıda zikrettiğimiz gibi, Âşık Paşanın "Garibname,,si, Gülşehri'nin "Mantukuttayr tercümesi, Mes'ut'un "Kelilâ ve Dimna,, tercümesi, aynı isimde fakat bundan başka bir Mes'ut olan, Hoca Mes'ut'un "Süheyl-ü Nevbahar,, 1 ve aynı şairin "Ferhenknâme,, tercümesi ve nihayet Ahmed'nin "İskendernâme,, sidir. Bu eserlerin " Kelilâ ve Dimna ,, dan başka hepsi manzum eserlerdir. İskendernâme, tarihî bir eser olmakla beraber, kahramanlıklar ve ahlâkî âmillerle karışıktır. " Kelilâ ve Dimna ,, pek güzel halk hikâyelerinin toplamı olup, ahlâkî terbiyevî bir eserdir. Bunlar Eski Osmanlıca dediğimiz devrin maneviyatını ve dilini izah etmiye başlı başına büyük menbalar olarak kâfi gelmektedir. Müteakip asırda, yani XV. asırda aynı devir dilinin devamı olarak, Âşık Paşanın torunlarından olan Âşık Paşa Zade'nin tarihi ve " Tevarih-u Âl-i Osman» Uruç tarihi, Yazıcıoğlu'nun "Muhammediye,, si ve Envarül-Aşkin,, 1 "Kırk vezir» hikâyeleri vs. eserler, dillerinin sadeliği ile ve diğer dil hususiyetleriyle bu devre aittirler. Şüphesiz o devrin mühim eserleridir. Bu eserler müsteşrikler tarafından da ele alınıp geçen asrın sonlarındanberi tetkik edilmeğe başlanmıştır.

Eski Osmanlıca üzerinde ilk tetkikleri yapanlar arasında W. Radloff, 1889 da Sultan Veled'in "Rebapnâme,,sini, Rus Akademisi tarafından "Die Seldschukischen Verse in Rebâbname,, adıyla yayınlamıştır. Tabii, o zaman daha eski Osmanlıcanın ne olduğunu Radloff bilemezdi;, onun için bazı hatalarla bu dilin gramer" kaidelerini de vermiye çalışmıştır. Radloff un, eserin başında verdiği izahlara göre, 1829. da "Jahrbücher der Literatur,, un 48. cildinde, Sultan Veled mesnevisi'nin sonunda olan 156 Türkçe beyt yayınlanmıştır. Bunu neşreden müellif, tâ o zaman metnin eskiliğine *Türk Selçuk* dilinin Çağatay dilinden 200 sene (?) önce Arapçalarla karışmadan, yüksek bir inkişafa

¹ Bk. Köprülü: «Yeni Türk Mecmuası», sayı 3, 4.

ermiş olduğuna dikkati çekmiştir. Bu beytler İkinci de'fa olarak 1866 da ZDMG'in XX cildinde 574 S. Moritz Wickerhauser tarafından neşredilmiştir. Aynı mecmuanın XXIII c-de Bernhauer : "Über die 156 seldschukischen Distichen aus Sültad Veled's Rebabname,, ismiyle Wickerhauser'in bir çok beytlerini düzeltmiş, nihayet Prof. Fleischer (nerde?) izahlar ve ilâveler yapmıştır.

W. Radloff, dahi yukarıdaki Sultan Veled Rebâbnâme si neşrinde, bu eserin dili "Kutadgu Bilig,, ve "Codex Cumanicus,, dan başka olan bir lehçenin inkişafından ortaya çıkmış olduğunu fark etmiştir, ve kendisinden önceki araştırmacıları tenkit etmiştir. Maalesef epey eski olan bu eserleri bulamadık, elde ancak Radloff'un yayınladığı eser vardır. İşte bu araştırmalar, Eski Osmanlıca üzerinde mevcut olan en eski yayınlardandır.

Bunlardan daha önce 1812, de Paris'de Belletete "Kırk Vezir» hikâyelerin eski harflerle yayınlamıştır. "Millî tetebbular,, mecmuasının ikinci cildinde Rağıp Hulusi tarafından Türkçeye tercüme edilmiş olan, Thury Jozef'in "Türk Dili Yadigârları,, isimli makalesi, aslında 1903 de Macar Akademisinde verilmiş olan bir konferanstır; Eski Osmanlıca üzerinde devrine göre çok kıymetli malûmat vermiş olan bir menba sayılır. Eski Osmanlıcaya ait bir çok eserleri zikrettiği gibi, onun dil hususiyetleri ve bilhassa Ahmedî'nin "İskendernâme,, sinin mündericacı canlı surette anlatılmıştır. Thury Jozef 1904 de "Közlemenyek,, mecmuasında, Macarca olarak Eski Osmanlıcanın gramer hususiyetlerini de toplu bir halde güzel izahlarla neşretmiştir. Bu yazı Macarca bilenler az olduğu için, müsteşriklara elbet gizli kalmıştır. Bu etüd Thury Jozef'in Eski Osmanlıca'yı iyi bildiğini ve iyi anladığını, doğru hükümleriyle, ilk bakışta gösteriyor. 1901 de Kari Foy "Die Altesten Osm. Transcriptions-Texte in gotischen Lettern» ismiyle MSOS de neşrettirdiği metin ve izahlar, Çotik harflerle muhafaza edilmiş, bugüne kadar mevcut olan en eski Osmanlıca metinlerden biri olduğu için, dil tetkiki bakımından çok önemli bir eserdir. K. Brockelmann, "Ali's Kısai - Yusuf,, adıyla 1916 da Berlin Akademisi yayınında, "Kısai-Yusuf,, un gramer izahlarını veriyor ve bu eseri Eski Osmanlıcanın selefi olarak anlatmaya çalışıyor. Fakat, bazı mahdut hususiyetler hariç olmak üzere, bu telâki yanlış olmuştur. Çünkü "Kısai-Yusuf,, şark Türkçesi grubuna ait olan bir eserdir. Buna rağmen Prof. Brockelmann'ın Eski Osmanlıca ile alâkadar olduğunu isbat eden bu etüd, Eski Osmanlıcaya dikkati çekmek vazifesini elbet yapmıştır. Bunu müteakip Prof. Bröckehmann'ın 1919 da Ahmedî'nin ve Aşık Paşanın dili üzerinde Z D M G, 73 de "Altosmanische Studien,, (eski Osmanlıca Araştırmaları) adıyla bizzat bu müelliflerin eserlerinden alınmış parçalarla, bu dili izah eden bir etüdü çıkmıştır ki, Prof. K. Brockelmann bu yazısında Eski Osmanlıcanın en karakteristik noktalarını ele alıp, kendisinden sonraki tetkikçilere bu lehçenin kapısını açmış bulunuyordu. Bundan sonraki yeni devirlerde

aynı Prof. K. Broçkelmann'ın talebeleri: H. Duda 1930 da "Die Spr. der Kırk Vezir Erzählungen,, yâni Kırk vezir hîkayesinin dil hususiyetlerini, H. J. Kissling 1938 de "Die Spr; des Âşık Paşa Zade,, ismiyle Âşık Paşa Zade tarihinin dilini, T. Banguoğlu 1936 "da "Süheyl-ü Nevbahar,,m gramerini yazarak, Eski Eski Osmanlıca dil tetkiklerini kolaylaştırmışlardır. Elbetbu eserler de, Türkçenin diğer sahalarda olduğu gibi, henüz ilk araştırmalardır. Bundan başka F. Taeschner Gülşehri'nin Mantıkuttayr» ından "Fütüvyet» mebhasını alarak, 1932 de Berlin Akademisi yayınları arasında biraz izahlar yaparak bastırmıştır. J. H. Mordtman'ın 1926 da fevkalade güzel fotoğraf bâsmasıyla bastırıldığı "Süheyl-ü Nevbahar,, bu eserin yegâne basılmış nüshasıdır. Lehistan Akademisi tarafından 1934 de basılmış plan Zajaczkowski'nin gramer izahları, lûgatça ve metin transkripsiyonu ile "Kalilâ ve Dimna,, üzerinde yaptığı-letkik dâhi, değerli ilmî bir eserdir. F. Babinger'in "Uruç Tarihi,, de 1925 de eski harflerle Hannover'de basılan oldukça güze biri yayındır. Avrupa bilim mecmualarının bazılarında, Eski Osmanlıca üzerinde tetkik ve tenkitler vs yâzılar daima çıkmış ve hâlâ da çıkmaktadır¹.

Bizde, bu alanda esaslı ilmî tetkikler hâlâ eksik ise de, metin neşirleri epey zamandanberi vardır. Meselâ Kilisli Rifat'ın neşrettiği "Ref-henknâme ,, (eski harflerle) ve Sultan Veled Divanı 1925 de çıkmıştır. Bakî. Gölpinarlı'nın " Yunus Emre ,, hakkındaki 1936 da çıkmış eseri iyi bir kitap sayılır. " Dede Korkut ,, u Orhan Saik Gökyay toplayarak İst. Arkadaş mtb. 1938 de yayınlamıştır. Bunlar dil bakımından tetkik edilmiş eserler değil, ancak metin için kullanılabilir. Eskiden de Kilisli'nin 1925 sıralarında neşrettiği bir " Dede Korkut ,, eski harflerle mevcuttur. Âşık Paşa zade tarihi Maarif Vekâleti tarafından aynı sıralarda (İst. 1332 de) neşredilmiştir."Yunus Emre ,, Divanı ile " Mantıkuttayr,, ın Ebüzziya matbaasında taş basma ile neşredilen nüshaları, Yazıcıoğlu'nun " Mohammediye ,, si, ve " Envarülâşikin ,, i, ve başka eski harflerle basılmış olan bu devrin eserleri, bilim araştırmaları için büyük bir itimada, layık değillerse de, yokluk içinde var sayıla bilirler.

Elbet bu gibi neşredilmemiş Eski Osmanlı eserleri, İstanbul'un ve memleketimizin diğer muhtelif kütüphanelerinde elyazmalar halinde muhafaza edilmektedir.

Eski Osmanlı edebiyatı üzerinde en önemli ilmî tetkikleri veren hocamız Prof. Köprülü Fuat'dır. 1918 de neşredilmiş olan " ilk muta-

¹ Elbet bu kaynaklarla Eski-Osmanlıca üzerindeki araştırmalar tükenmiş sayılmamalıdır, Yukarıda zikredilmiş plan kitap ve yazmalar, geniş bir sahanın ancak bizde herkesin eline geçebilecek ve bilhassa talebeye faydalı olabilecek mahezlerdir. Bundan başka muhtelif Avrupa memleketlerinde, türlü türlü yazı ve dillerde, bilhassa Macarca'da geçen asrın sonlarındanberi başlanan ve bugüne kadar oldukça inkişaf etmiş olan Eski-Osmanlıca tetkikleri, dikkate değer bir mahiyettedir. Maalesef bu gibi yabancı neşriyatın isimleri belli olduğu halde, ekserisi kütüphanelerde dahi mevcut olmadığından, Macarca neşriyatın da dilini bilmediğimizden, burada zikretmekten çekindik

savvıflar „, 1926 da " Türk edebiyatı tarihi „, 1934 de " Türk Dili ve Edebiyatı hakkında araştırmalar „, " Yeni Türk „, Mecmuasında ve İslâm Ansiklopedisinde ve diğer bir çok mecmualardaki çok değerli makaleleri, onu bu sahanın tetkikçileri arasında en ön sıraya çıkarmıştır.

Dil hususiyetlerine gelince, Eski Osmanlı eserlerinde az çok şive hususiyeti görülse dahi, bir edebî vahdetten ayıracak derecede değil ; dir Kelime hazinesi, dikkati çekmeğe? değer bir zenginliğe malikdir. İfade tarzî bugünkü dile nisbeten daha temiz Türkçe olduğundan, dil bakımından ölçü biçilmez kıymettedir

Eski harfler, bilindiği üzere, Türkçe? imlâ için pekkusurlu harflerdir Üstelik Eski Osmanlıca'nın imlâsı, vokalsiz, yâni ancak işaretlerle yazıldığı için, fonetik hususiyetlerden bahsetmek bilhassa zordur. XIII. asırda kalemlerde Farsça siyakat yazısıyla yazılırdı. Halbuki Türkçe arap imlâsı gibi vokalsiz yazı ile yazılır ve işaretler konurdu. Bütün XIII-XIV. asrın edebi eserleri de bu imlâ ile yazılmıştır. Çağatayca Arap yazısının teşekkülünde vokaller *a, o, u, i* Uygur harflerinin tesirleriyle imlâya girmiş, Uygur harfleri esas tutularak bir nevi transliterasyon yapılmıştır. Eski Osmanlı kalem yazısının" ve edebî eserlerin Çağatay yazısından farklı bir imlâ ile yazılması, Oğuzların Uygur kültüründen çoktan ayrılmış ve o yazı ile yazmamış olduklarını gösterse gerek. Zaten, eğer o "yazı" kültürünü getirmiş olsaydılar, herhalde dilleride Şark Türkçesinin devamı olurdu. En az şimdikinden daha çok Şark Türkçesi şekilleri karışmış ve kaynaşmış olurdu.

Eski Osmanlı yazısında maalesef *b ile p* gibi alfabede mevcut olan sesler de ayrılmıyor; *k, g, ng* gibi alfabede mevcut harflerle ifade etmek mümkün olsa da, imlâ icabı, bu sesler de birbirinden ayrılmıyor. Yumuşak ve katı *t, d* sesleri de alfabede olduğu halde imlâ kusuru ile aynı zorluğa bağlanmıştır.

Dil bakımından Eski Osmanlıca, Yeni Garp-Türkçesinde ancak türlü türlü şivelerde yaşamakta olan bazı, kendisine has enteresan hususiyetler göstermektedir. Aşağıda bunlardan bir az misaller getireceğiz: l k: x. Son ve içste olan k'lar, Azeri lehçesinde halâ da yaşayan

hususiyet olmak üzere, x sesine değiştirilir; mes.: *yaprak: yaprax-yoksul > yoxsul; çok > çox, 'şox; batak > budax* ('dal), *tutmak > dutmax; olmak > olmax; ölmek > „ölmax')* vb.

ş:ç>, ss ; *pek* seyrek te olsa ç'ların ş olarak yazıldığı vakidir. ç:ş sesleri eski harflerde eyice ayırt edilebildiğinden, bunu da bir fonetik hususiyet olarak kabul etmek yanlış olmasa gerek, mes.: *içmek > işmek*.SV.30: *süçü"iğdim* şarap içtim YE de de içmek yerine *işmek* şekli kullanılıyor. ç:ş- (çöz-) > ş:ş-; mes.: YBE (SE 234) *yükün ş:ş-gil*

¹ Ahenk kaidesinin hilâfına olarak *-max* (kalın) şeklinin, ince kelimelere de eklenerek, yazı şeklini değiştirmemesi şayan dikkattir. Bazı diğer kelimelerde de bu gibi ahensizlik mevcuttur. Bk. Giese İslâm Ansiklopedisi C. I. «Azeri» makalesine.

yükünü çöz-; KD 3-14: *güşlü* < *güçlü*. -misse > -misse (Brock. Altosm. 10) Brockelmann, Âşık Paşa da bu şeklin daima *değil* kelimesiyle beraber geldiğini kaydediyor.

k:g Soneslerde olan -k'ların bazan kalın -g olarak değişmesi, liaison tesiriyle, yâni, söylenilmiş kelimedden sonra gelen, ikinci kelimenin vökâl ile başlaması üzerine husule gelse gerek, mes.: Ferh. 986: *balık*, 912: *balğ* şeklinde yazılmaktadır. Aynı şey *toprak*, *toprag*, *ak*, *ag*, *ırag*, *ırag*, *çok*, *çog*; v. b. YEB 177: *seni ırag ede...* YEB 177: *güzünü ag ede*; Ferh. 975 *gözüng açug iken*; liaison olmıyan yerlerde de bunlara uyarak analogie yoluyla, bazı tek tük kelimelerde -k > -g olması vakîdir.

Ekler'- Umumiyetle Eski osmanlıcada bu şekildeki kelime bağlanışları (liaison) yeni lehçelere nisbeten daha işlek olmuş olmalıdır ki, pek çok kelimeler beraber yazılmaktadır. Bilhassa ne sorgu zamiri hemen hemen bütün metinlerde birlikte yazılıyor. *Mes.nite noldı nişe nitti* (*nitti* < *ne itti*) ; *neyledi* v. b. gibi i-mek ve -ol-mak fiillerinin de türlü türlü şekilleri, böylece bağlanıyorlar.

y : ı yeni lehçelerin bir çoklarında, önseste y- olan kelimelerin (yâni: y- prothese) bazıları, Eski Osmanlı metinlerinde ı-, i- önsesle yazılmaktadır, mes.: Ferh. 196; *ımşak* = yumuşak; Ferh, 248 *ılan* — yılan YEB 19 *ılduz*, *ıldırım* = yıldırım ; Uruç 11-9 *il=yıl* (*il ?*); Antol. Nesimi (36-11) *ırag* = *yırak*. vb.. Vokalle başlıyan kelimeler y- prothese aldığı gibi, y- ile başlıyan kelimelerin bazıları vokalleşmesi dahi mümkündür, mes.: Wi Bang "Oğuz Kağan» 77. notta *yi* > ü (*yinçü* > *ünçü* inci) olmasını gösteriyor.

Pek seyrek olarak *b:m* tebedülünden de bahsedebiliriz, mes; Ş Türkçesinde mevcut olan şahıs zamirlerinin *men* şeklinde kullanılışı, Şark Türkçesi edebiyatı tesiriyle, Eski Osmanlı Edebiyatına da az çok geçmiştir; bunun gibi bin kelimesi Ş. Türkçesinde olduğu gibi başı metinlerde ming şeklinde yazılmaktadır Uygurcada da rastlanan *b:* tebedülü dahi az çok vardır, mes. savaş kelimesi bazı metinlerde *sabaş* şeklinde yazılmaktadır.,

Bununla, *pek kısa* bir şekilde, Sancak yeni lehçeler yanında göze çarpan bazı fonejik hususiyetleri verdikten sonra, morfolojiye ait bir kaç türlü eskilik ve ,Ş. Türkçesiyle muvazi giden hususiyetlerden bahsedelim.

§ 2 İsmi halleri. İsim tasrifinde, yeni Türkçede olmıyan, Uygurca ile muvazî olan bir çok görünüşler vardır.

Akkuzatif, mülk, zam. sonra Uygur ve Ş. Türkçesinde olduğu gibi -n le ifade ediliyor. mes. Ferh. 235 : *döküp nimeti bağla fitne yol-ın* vb.

Elbet Yeni Türkçede, olan -nı, -ni, -ı, -i şekilleri dahi kullanılmaktadır. Aynı eserde -nı ile 248 de: *sen öldirme yavrısı - nı ilanğ*

Datif - akkuzatif; bazan da Yeni Osmanlıcada datif olanlar akkuzatif ile, akkuzatif olanlar datifle ifade ediliyorlar, mes. Ferh. 537:

el altundagılarını etme güç

YEB 234-8 (SE) : *dün gün sânga çağırur bir berü bakgıl dit/ü.*

Ferh. 629: *buning-ü anıng kapısı-nı dokın.*

Bu gibi şekiller, elbet fiilin icabettirdiği ismin haline göre de değişir.

§ 3. Lokatif; Bazan şimdi datif kullandığımız yerlerde Uygurcada olduğu gibi, lokatif kullanılmaktadır, mes. S V 38: *anun gçün kim içinde ay düştü.*

Aş. Paşa. zade T. 27-4° aş. *çavuşı hisarını içinde kodı.*

Uruç 17-23 : Gece ol terslikten kal'ening içinde girdiler.

Ekleme: Uygurcada *kir-* (gir-) ve *bar-* (var-) hareket fiilleri lokatifle kullanılmaktadır, mes. TT 1-18: *kar içinde ig kirti kol içine hastalık girdi.* U 1V-8-16: *korkunçsuz ayınçsuz (Hend.) köngülin ol yekler arasınla kirip bardı. korkunçsuz gönülle şu (o) yekler arasına girip vardı (girdi tasv. f.).*

Ablatif: Eski Osmanlıcada da Uygurcada olduğu gibi, *-da*, ablatif şekillerine rastlanmaktadır; bu şekil ancak taşlaşmış (isimleşmiş) tek tük kelimelerde vardır, mes. Ferh323: *angsuza-da* şimdiki *ansızın* manâsına gelerek, birçok metinlerde (bk. KD 58- 14 aş.) kullanılır. Eski Osmanlıcanın canlı ablatif i *-dan* ile beraber Uygurcada, Tarâncı lehçesinde ve Çağatay edebiyatında olduğu gibi *-dın*, *-din* şekli vardır, mes. Ferh 1039. *kıyametten öng- din*; KD 160: *iki yangadın* iki taraf dan. SN- 233-7 b: *sag-dın yanga* sag tarafa. SN. 240- 1b. *bendin yanga.*

Ekleme: Bunun yanına menfi zârfeki *-madm* (mes. KD-26-25 *-iş başa gelmedin* ve *gözükmedin...* YEB 23: *ermedin* vb.) şeklini de ilâve edebiliriz, gerçi bu, ablatif le alâkası olmıyan, *-ma-tı-n* instr. olması tahmin edilen bir müstakil şekildir; Yeni lehçelerde *-madan*, *-meden* ile karşılaştığı için ve bunlar da yanlışlıkla *-ma-dan* abl. tesirini verdiğinden buraya ekledik.

§ 4. *Direktif ra-* Yeni Türkçe *taşra*, *içre*, *sonra* gibi taşlaşmış (isimleşmiş) kelimelerin, *-ra* eki, Eski Osmanlıcada, Uygurcada olduğu gibi daha canlıdır ve âdî isimlere eklenerek fiile istinad eder ve ikinci objekt olurlar, mes. KD 90-19-20: *red eliyle dükelin gök si-re urdu ve sovuk suyile kamasın yüzi-re urdu* Uygurcada da aynı fiille direktif *-ra* kullanılır, mes. U, III 55-4: *yürekr-e ar- ...* Fefh. 538: *depera* (veya: *-re*) *çeküç zahmini yer yavuz...* yâni: tepesine doğru. bk. TT VI 464: *burkan yarlığın töpüre tuta teginip... taşra*, *nere<taş-ra*, *ne-re* kelimeleri Eski Osmanlıcada, şimdiki gibi datifle kullanılmaz, canlı olduğundan kendi *istikamet*, *bir şeye doğru* manâsını muhafaza eder., mes. "YEB 238 (SE) *nerden nere varalum.* SV 38: *karanguyu miriyle taşra yıttı.*

Ekleme : -ra direktif ekiyle yapılan kelimeler, şimdiki sonra, taşra gibi, pek eskiden taşlaşmışa başlamış ve *direktif* manâsını kaybetmiş olsalar gerek; Uygurcada *öngre* kelimesi şimdiki *önce* (< öng-çe) manâsındadır ve herhalde *içre* (Man. Erz. III 61: *suv içre kemişmişler*) kadar bir istikamet ifade etmese gerek.

Avrupa gramercilerinin *allatif* adı verdikleri -ara, -erü, -arı, -eri stikamet ekleri, az da olsa, zaman ve mekân zarfları olarak Eski Osmanlıcada Yeni Türkçeye nisbeten daha .canlıdır, KD 14-6 *gece-rü şehre erdi* geceye doğru... Şimdi de kullanmakta olan *ileri* - *içeri* kelimeleri, *ilerü*, *içerü* şeklinde yazılarak, çoğunca ablatifle beraber gelirler, mes. YEB 178 *candan içerü*, *yoldan içerü*, *imandan içerü*, *andan içerü* vb. *ilerü* şekli Ş. Türkçesinde olduğu gibi *önce* manâsına gelir, mes. YEB 26 *ezelden ilerü* ezelden önce.

Uygurcada -garu, -gerü şeklinde olan bu ek, yalnız zarflara değil, âdi isimlere de az çok eklenmiştir, mes. TT VI 464: *kentü erğüsin-gerü* *yadıltular* herkes kendi evi-ne dağıldı... TT V 71: *k ün -gerü yüzlenip güneşe doğru yüzünü çevirerek*... U IV 22-277: *adın tunlıklarığ edgü-gerü katglantı*. başka .mahlukları iyiliğe teşvik etmeye çalıştı...

§ 5. Ekvatif: Yeni lehçelerde, bu cümleden yeni Osmanlıcada da mevcut olan sıfat ekvatifi mes. *Türkçe*, *Fransızca* vb. Eski Osmanlıcada da mes, Ferh. 51: *tut-ça*, *Gülşehri-* (Taeschne 6=5) *Türki dil-çe*, kullanılır. Bu şekil gibi manâsına da gelir. Ferh. 899: *sunarsın elüng sen dilek-çe eyü*.

Fakat, bunun gibi âdi isme eklenen ekvatiflerden başka, isme -i-n-ça. şekliyle, yâni mülk. zamirinin -3. şahsı + pronominal -n- ve ekvatif -ça ile yapılmış olan, Uygurca ile muvazi giden Teşkil dahi vardır. mes Yazıcıoğlu "Envarülaşikin,, 5. S. *kitapların kimi Arap dil -i-n-ç e ve kimi Farisi dil-i-n-ç e idi*. -in-ça ekleri mekân (yer) zarfları olarak kullandıkları zaman, -da, -dan, göre manâlanâ gelirler, mes. Ferh. 53: *yerlü yer-i-n-ç e*. 152: *ard-ı-n-ç a karış ola yoldaşı* arkasından yoldaşı lanet ede... Ferh. 20 : *Musafa'nın soyu-n-ça vara* M. soyundan (belki soyuna kadar) vara... Uygur-cada ve Şark Türkçesi şivelerinde olduğu gibi -inça Eski Os. tek tük *gibi*, *kadar* manâlarına da gelse gerek. Bu mânalar için bk. Ahmedî (TMVI-133-308): *bir üvezüng kanad'ın-ç a dur hemin* bir üvezün kanadı kadardır.

Uygurcada her iki şekil de var, -ça sıfat olduğu gibi, -ça, ve -i-n-ç a göre, *gibi*, *kadar*; manâlarına da gelirler, mes. U IV 6 S. *Küşen tilintin toxrı til-i-n-ç e...* yangırtı türkçe evirmiş. TT III-112: *sudmuş yar-ça tittingiz* tükrülmüş tükrük gibi attınız. TT VI 205: *Burkanlar uruğu üzülmez kıl-ç a egsümez teğsilmez* Budalar'(ın) nesli tükenmez, kıl kadar eksilmez, değişmez. TT II, 77: *sizler ular sav-ı-n-ç a öt inc e yoringlar*. Siz onlar'(ın) sözüne göre hareket edin (yürüyün)... Bk. TT VI 192: *burkanlar yar lı g-ı-n-ç a köni ogur-ça*; vb.

§ 6- Instrumental -n eski bir isim hali olmak üzere, Eski Osm. da türlü türlü şekillerle beraber kullanılmaktadır (bk. aynı Derginin 3.

sayısına, 1943). I- Sıfatlara ve âdi isimlere eklenerek ö ismi zarf yapar, mes. *birin birin* birbir ve birer birer (Garibname S, 25). *Azın azın* az az, azar azar. KD 79-5 a: *dün-in gün-in dün ve gün...*

2- *-layı-n* şekli bir isme eklenerek " gibi ,, manasına gelir, mes. YEB 115-7 : *pervane-legi-n* pervane gibi. 143-21: *ırmak-l a-y ı-n* ırmak gibi, 128: *s enc i- l e-y i-n* senin gibi; *Sadi-l e-y i-n..* Sadi gibi vb. bu şekil Eski Osm. inştr-lerinin en çok kullanılan bir cinsidir.

3- *-sız* yokluk ekiyle kullanılan halâ da Yeni Türkçede yaşayan şekiller, mes. *Angsız-ın, emeksiz-in* vb.

4- Masdar *-mak + sız yokluk* ekiyle yapılan *-mak-sız-ın* şekilleri dahi Eski Osmanlıca'nın döküntüleri olarak halâ da yaşamaktadır; mes. *ol-m a k-s ı z-ı n, gel-m e k-s ız-i n. a l-m a k-s ı z-ı n* vb.

5- Bazı zamirlere eklenir mes. Garibname *an-ın* onunçün, ondan dolayı vb.

Tek tük *-mak-ın* masdar ve inştr. şekilleri de vardır, ms. *olmak-ın*, olduğu için, *sev-m e k-i n*, sevdiği için vb.

§ 7- Eski Osmanlıca'nın zamirlerinde de diğer kısımlarında olduğu gibi, Osmanlıca'nın kaidelerine pek uygun olmıyan karışıklıklar vardır. Bunlar, yukarıda kaydettiğimiz veçhile, bir taraftan eski lehçelere (mes. Uygurca veya Köktürkçeye), diğer taraftan Ş. Türkçesinin edebiyatı tesiriyle Çağatayçaya çekmektedir. *bular, bunlar, onlar, anlar, anı, om, ondan, andan, aning, anga, ol, v, şol, şu*, şekillerinin yan yana gelmesi, daima müstensih hatası olmayıp, gerçekten, en azı, yazı dilinde bunların karışık halde kullnıldığını andırmaktadır. Zamirlerin ancak bazı Eski Osmanlıca'ya ait hususiyetlerini verecek olduğumuzdan, onların tasriflerinden bahsedecek değiliz.

Şahıs zamirleri : bazı yerlerde, aynı zamirin tekrarlanması, muta-vaat zamirlerini lüzumsuz yapıyor, tekrarlanan zamirin birisi çoğunca akkuzatif dir, mes. YEB 160-6: *ben beni bilmezem...* bu şekilde:*sen seni, sensi sanga, beni benden, bizi bizden*, v b. bütün mevcut eserlerde kullanılmaktadır. YE-de: *banga seni* gerek seni.,gibi beytler, yeni edebiyatta, azarlama, birine çıkışmak suretiyle kullanılan akkuzatifleri bir az andırır, mes. Halide Edib " Sinekli Bakkal » da : *seni hasetçi cüce şeni, sana bir daha amca dersem iki olsun, seni yüzüz amca seni, seni tavşan yürekli, murdar seni...*

İşaretZamirlerinden *bunça*, Uygurcada kullanılan *munça, mun-ç u-layu şeklinde daha eski bir* şekil olmak üzere, halâ da yaşıyor : *bunci-layı-n.* dahi eskide kullanılmış olan ger. lerin instrumentalli bir devamı olsa gerek. Bk. KD 27-13: *bunça gez.*

İşaret zamirlerine tekit eki olarak gelen o ş + *bu, işbu, işbu, oş-bun-dan* vb. Çağataycada olduğu gibi Eski Osmanlıcada da çoktur.

Mutavaat zamiri *kenduü* tasrif itibariyle *kendü-ye, kendü-yü, kendü-ye* dikkati "celbettiği gibi, bazan Uygurca ve Ş.

Türkçesindeki öz¹ bitişik olan *kendü-öz* > *kendüz* şekli dahi mevcuttur. Bu iki kelimeflin tamamıyla bir birine yanaşarak, bir tek kelime gibi kullanılışı bütün Eski Osmanlı metinlerinde mevcuttur. Bâzı müsterekler bunu gendüz şeklinde g- önsesle yazıyorlar.

Sorgu zamirlerinin sahâsı Eski Osmanlıcada oldukça geniştir. Bunların bir çoğunun esası Uygurcada mevcuttur. Mes. SV.60-1, 46 S. *kangı*, 39. sayfada aynı "şeklin yenisi (?) *kanı*; KD 11-3: *kanık* < *kanı-ok*; Garibnâme: *kan-dan*, *kanda*, *kança*; S V 62 S. ve YEB 234 *kaçan*. K D 31-23: *-aru* istikamet ekiyle : *kancâru diler-seng* vargıl... K D 42-26, *kanık-dat* nasıldır; mes. *bu işde akibet yatluluğu kanık-dur* vb.

ne sorgu zamiri mülkiyet zamiriyle kullanıldığı zaman, Uygurcada olduğu gibi *vikayesiz* gelir, ve bir çok ekler de alabilir; mes. *ne-m*, *ne-m var* (S V 22 s.) *ne-ng* (YEB 114-6 aş.)... Ekvatifle, Garibnâme *nice*; bunun genişletilen şekli: YEB 174 *nicesi'*, KD *nicemkim*. Direktifle *nere*. Uygurcanın *neteg* şeklinin (?), devamı olan *nite* aynı şekil mül. zamiriyle *nite-si'*, *lik* abstrakt ekiyle genişletilen: *nitelik*, K D 11-28 *niteliğin*, YEB 239-7 *nite-lük-süz-e*.

i-mek ve et-mek, fiilleriyle nide, < *ne ede*, *nesne* < *neirse ne*, *kim-esne* (veya: *kimsene* < *kim erse ne*; Bazan vokalle başlayan herhangi bir fiille bağlanır, mes. Ferh. 1019: *nisaya* < *ne ışı-ya* < *ışı-burada* zuhur etmek manâsını andırıyor.

§ 8 — Yeni Türkçede kaybolmuş olan *-rak -rek* kömporatik (müh. balaa sıfatı) Eski Osmanlıcada türlü türlü eserlerde aynı nisbette bulunurak⁷~§- Türkçesindeki gibi epey; kullanılmaktadır. Mes. K D 29-2 *kulların padişahına şefkaf-lı-ragı oldur kim...* ve *işlerüng yigreg-i oldur kim anung hatimeti...* hayır ve sevgülü ola. *dualar-ung ve senalarunğ yig-reğ-i oldur kim...*

Bu *-rake ki* yalnız sıfat olan isimlere değil, zarf olanlara da eklenir. Mes. KD 4-11: *ol bir mihı andan ilerürek dokur*. Bunuc gibi *-rak* ile yapılan zarflar, şimdiki hal gerundifi olan *-rakın* aynıdır.

§ 9 — Eski Osmanlıcada seyrek de olsa *-kine*, *-gine* (-kına, -gına) küçültme (*yalnız*, *ancak* manalarına da gelen ek) edatına raslıyoruz. Bu edat Uygurcada ve Köktürkçede *-kıya*, *-gına*, *-kiye*, *-gine* şekillerinde kullanılmıştır, bunların bakiyesi olarak Ş. Türkçesinin bütün lehçelerinde pek canlı bir halde yaşamaktadır. Anadolu şivelerinde az çok mevcutsa da, yeni edebî Garb Türkçesinde kayıp olmuştur. YEB 28 S. bir defa, biricik manâsında: *bir-gihe görsem yüzlerin...* cümlesinde vardır. KD 50-19 da *az-kine-k* şeklinde bir kelime vardır; bu kelime < *az-kine-ök* (*ok* tekit ekidir) teşekkülünden müstak olup, azıcık manasına gelir, *az* sözünün ahengine uymadan, *-kinek* şeklinde ince kalması (veya yazılmış olması) şayanı dikkattir.

¹ Bk, YEB 124-19 *öz-ge* < *öz +*, datif, Ş. Türkçesinde olduğu gibi, başka, diğer manâsına gelmektedir.

§ 10 — Filler; a) Emir sıgası Uygurca ve Ş. Türkçesinde olduğu gibi *-gil, -gil* (-kil -kil).._şeklinde' gayet çok küllanılır. Bazı yerlerde bu *-gıl* ahengi buzarak ince kelimelere de kalın *-gil* şeklinde eklenir. Bunlar her yerde mustensih hatası olmadığı için, Azeri ve Ş. Türkçesinde de bu hususiyet carî olduğundan, o lehçelerin tesiri veya onlarla müşterek olan bir inkişaf olarak kabul etmeliyiz. Misaller:

SV 14 Ş. *benûm iki gözüm bil gil canumsun,*
Ferh. 87: *garz ko, ne isterseng iste-g il*
„ 92 *gözüng anga tut-gil ve niyetlerihg...*

b) [Şahıs ekleri: Cevher fiili, iltizam, istikbal, muzarilerin tasrifinde müfred *-van, -ven, -vum, -vün, -vüm* cemi *-vûz, -vüz* 1. şahıs ekleri Eski Osmanlıca'nın hususiyetlerindendir. Mes. Ferh. 458: *bîleven; 600 oluvan, SV 12 Uçmak aşından dilerven; ger yazuklu-van bağıştâ.*

SV 19: *ol bilek nevüz, kuş gibi uç av uz,*
bu ağır yok kesepüz, gözün açavuz.

Aynı S V de *-vum* şekline de raslıyoruz, mes. 22:

bu kayu (kaygu) beni tuta angsız öle-v üm bir gün,
gücü içevüm, suçu deli olavum deli,
nem var verevüm yele, sini tutavum bir gün.

Bazı metinlerde bu şekiller artık *-am, -em, -ız, -uz* şekillerine girmişlerse de, karışık da kullanılır, aynı kitapta bütün variantlara raslamak mümkündür. Vokalle biten kelimelerde *-van, -vuz' ların -am, -uz -ız* vb. çabuk tahavvül etmesi elbet daha kolaydır. Fakat bu hal aynı serde, mes SV de *-maz* menfi ekinden sonra da gelebilir : 88:

Musû dedi bu sirri anglamaz-am
maksudung nedür bu sözden bilmez-em.

Antol. (SE) 29-11): *ne olduk bilmez-iz, bir yerde olmaz-ız, aklımız derimez-iz.*

c) İltizam sıgası: Eski Osmanlıca cümlesinde, hemen hemen her cümle iltizam (opatif) sıgasıyla ifade edilmektedir. Bu kullanım o kadar çok ki, yeni Türkçe ile ifade ettiğimiz zaman, galiba, yalnız temenni ve iltizam'la değil, diğer sıgalara da müracaatımız içab ediyor. Mes.

Ferh. 285: *meseldir sözi Sadf'nin öğüt, işünge gelesin ol öğüdi tut.*

Ahmedi, TM VII, 132: *dedi oldur müjde kim ölmeyem*
Şöyleki ol öldi ben dahi ölmeyem.

Ahmedi, TM VII 132: *dirlük oldur kim, ölümü olmiya*
Şadlık oldur kim kaygu gelmeye,

YEB 20 s. *odlar yakam, diller yıkam, canlar yakam..*

Ferh. 46: *şu resme (resmi?) ki her kim ala okıya,*
Eli varmaya kim elinden koya.

Dini kitaplarda, divanlarda iltizam sıgası halâ da konuşma dilinden daha fazla kullanılmaktadır.

d) İstikbal eki. Partirip olarak *-ası*, predikat olarak *-isar şekli* kullanılmaktadır. *-cak*, *-cek* istikbal pârtezîpi az çok Dede korkut'ta ve diğer metinlerde bulunsa da, umumiyetle ancak 15. asırdan sonra ortaya çıkıyor. *-ası* istikbal partisipi bazı kelimelerde, taşlaşmış bir isim mes. *yeyesi*, *giyesi* (yeni Türkçede *-çak*, *-cek* partisipi *açacak* anahtar, *binecek* at gibi) yeyecek, giyecek (elbise) olarak ta istimal edilir. *-ası* istikbal partisipi diğer partisipler gibi az çok tasrif edilir, tasrifsiz şekli sıfat ve nomen agentis halinde kullanılır. Mes. KD 19-9: *savaş eyleyesi* yere... KD 2-19 çıkası yol olmasa...

Ferh. 846: geyesilerin hoş geye ve gize.

YEB 130-9 : *iy gafil bilmedüng ömrûng gecesin*,
Ecel eli kamu aybung açasın.

-dur yardımcı fiil ile -ası diğer partisipler gibi predikatif kullanılır, mes. YEB 51: *azın azın (instr.) bu ömrûng geçesidür.* vb.

-arar için, misaller, Ferh. 747: *ne akıl olısar odı bırakmak.* TM VI, 132-287: *müjde ne-çün ben dahi öliserem, şöyle kim ol oldı hâk olısarım*, YEB 185-2: *bu yerleri akibet yıkısar-sın.*

e) gerundifler : *-pan*, *-ban* atıf *-p* gerundifinin genişletilmiş *-b-an* şekli, bunun da genişletilmiş *-ban-ı*, *ban-ung* şekilleri, Eski Osmanlıcada epey kullanılmaktadır. Etimolojisi henüz belli,olmıyan bu *-ban*, *-ben* gerundifleri Orhon Anıtlarında, Uygurca, Çagatay edebiyatı ve hattâ son zamanlara kadar olan Ş. Türkçesi edebi nûmunelerinde, Türkmencede dahi, hülâsa yazı dilinin her devrinde mevcuttur. Bir kaç misal: YEB 84-4: *ışık oduna yanuban andan hasıla geldüng.*

„ 64-3 aş. *bu ışık zehrin kana kana içü-ben-i kanan gelsün.*

Brock. Altosm. St. 19-16: *baku-ban-ung göremez kimse iyan.* Mâna itibariyle bu şekiller hepsi de esas fiille aynı zamanda veya bir az sonra Vuku bulan işi ifade ederler, yâni *-p* atıf gerundifinin yerini tutuyorlar.

f) Gerundifler arasında, Eski Osmanlıcanın hususiyetlerinden olmak üzere *-ınca*, *-ince*, *-yınca* *-yince*, *-incak*, *-incek*, *-ıcak*, *-icek*, *-ıcağız*, *-icegiz* ekleriyle yapılan fiil zarfları vardır. Mâna itibariyle: 1- bir zamana kadar; 2- şimdiki *-ınca* zarfının manâsında, bir şeyin veya oluşun muayyen zamanda, bir zaman bittikten sonra, bazan şu dakikada tesbiti; 3- *-mayınça* şekilleri *-madın* manâsına gelirler. Mes. KD 37-19 *oturung tâ ben gel-ince*,.

YEB 237 (SE -den) *kimseyi ne bilesüng şen seni bilmeyince*
bu gol sana,yol vermez nişanung olmayınca
iki cihan mekrinden tamam kurtulmayında

Ferh. 252 ;*divarung dibin kazıcak turma kaç*

SV 38 : *ev aydından dolıcak bellü alur.*

-incek ve *-icag-az* şekilleri nisbeten az kullanılan şekillerdir.

KD 2- 4 aş, *bir iki gün geçincek me'lül oldı-*;

YEB 20-8 : *ol gemining tahtası ne denglü mahkem ise,
deniz mevti uraçâğız anı uşadasıdur.*

Ferh. 5S5 : *sen altun sıvama i camum pula
ki sarraf göricegizanı bile.*

g) Vokal gerundifleri -a, -e ve tek tük -i şekilleri arasında, bizi alâkadar edeni, yeni Türkçede artık kullanılmayan Uygur ve Ş, Türkçesinin eski edebiyatında mevcut olan, -u gerundiflerinin. oldukça, canlı olmasıdır. mes. Ferh. 628 : *dilek eyleyü...* KD 32 -5 : *eğer melik ang-layu bakarise...* *

Ferh. 1042 : *gânahlarınğı angu kork emdi çok...*

Bu gibi şekiller, tekrar-lanan zarfalarda da mes. Dede K. 56-23 *gelü gelü* gele gele yerinde kullanılır.

-a, -u, -i, *fiil zarfları var-, kal-, dür-, ver-, gel-, koy; bit-, gör-, ol-,san-, vb. fiillerle mürekkep şekilde tasvirî" fiiller yaparlar. Tasviri fiiller çoğunca manâlarını kaybederler, gerundifin manâsını tekit eder, bazan ona sür'at, devamlılık, rica, emir gibi manâları vere bilirler. mes YEB 239: ol kuş uça varu- ban rahmet gölüne taldı...*

YEB 240 (SE-den) *cümle varlık hep indi, Azazil duru kaldı. ver-halâ da çok kullanıldığı gibi bütün eski Osmanlı metinlerinde vardır, dökü ver-, koşu ver-, geçi ver-, aydı ver-, bil + : alı bil-, bulbil-, edi bil-, oh bil? vb. tur-: AKY § 63 Garibnâme'den, gaga durur, döne durur, dogu durur, bili dura; YEB. 190: göre turur : Ferh. 905 : güzedü tur-: tur- tasviri fiilleri nisbeten az kullanılır.*

gel-: olu gel-, oyana gel-, çıka gel-, göre gel-, gör-: gizleyü gör-, ka-ça gör-, ede gör-, vb.

En çok kullanılan tasviri f-ler.*bil-, gel-, yer-, gör-* fiilleridir, hele *gör-* fiili her cümlede raslana bilen bir şekildir. Az çok Uygurcanın bakiyesi olarak u-iktidar fiili de tasviri fiil yapar, ancak menfi fiil şekillerinde muhafaza edilmiş plan bu şekil, tek bir vokalden ibaret olduğu için, gerundife benzeşmiştir, mes. KD 11-22: *ayru nesne bulunadı.* KD 31-6 : *beraber durup savaşı kılumazısa,* YEB 249-2 : *ki bir dem olımazlâr andan ayru vb.*

Son olarak, Eski Osmanlıcada Uygurca ile müvazi giden, pek eski kelimelerin dikkate değer derecede bulunmasını kaydediyoruz, elbet bu da Eski Osmanlıcanın önemli hususiyetlerinden biridir. Yukarıdaki bahislerden de görüldüğü üzere, Eski Osmanlıcada umumiyetle eskilik epey boldur, hattâ bu eskilik yeni lehçelere, 13-14. asır Ş. Türkçesine nazaran da bir köprü teşkil edebilir.-Esas itibariyle bu dil, Uygur yazı dilinden 4-5 asır sonra, aşağı yukarı müstakil bir dil olarak inkişaf etmiş olsa dahi, ancak umumî Türk lehçeleri bilgisi, yâni Türk lingüistiğinin yardımıyla tetkik edilebilir. Çünkü eski harfler gibi kusurlu harflere ve onun imlâsına dayanılan tetkik elbet sathidir. Onuğun Anadolu Lehçelerini ve Yeni Türkçeyi sökenlerin, Eski Osmanlıcanın mahiyetini

de hakkiyle anlamaları icabetmez. Eski Osmanlıcanın esaslı tetkiki ancak diğer Türk lehçelerini anlayan ve tetkik edebilenler tarafından yapılabilir. Esaslı bilim araştırmaları bu alanda da henüz başlangıç halindedir. Zikrettiğimiz gibi, kullanışlı eserler vardır; fakat daha bir çok eserler, mes. Aşık Paşa'nın "Garibnâme,, si, Ahmedî'nin "İskendernâme,, si ve başka büyük eserler henüz yayınlanmamış, elyazması halinde bazı şahısların elinde ve muhtelif kütüphanelerde saklanıyorlar. İnşallah, bir gün bunlar iyi dilciler tarafından, ilmî görüşlerle araştırılıp, kullanışlı bir şekilde kendi bilginlerimiz tarafından ortaya konulurlar. DU tetkiki için elbet bu iş pek mühimdir.

Saadet ÇAĞATAY

Kısaltmalar ve kaynaklar.:

- Ferh,** Ferhenknâme, Kilisli neşri, İstanbul, Amire mat. 1340.
KD Kalila ve Dimna, Â. Zajaczkowski, Krakow, 1934, Ak. Um.
sv Sultan Veled divanı Kilisli neşri, İst. Amire mat. 1341, Mf. V. nşr.
SV (Rdl) Die Seldschukischen Verse in Rebâbnâme, St. Petersburg, 1889 Bullet. de l'Ak. Imp des sciences. TX.
AKY ' Alt. Osm. St. Brock. Brockelmann. Ali's Kısai Yusuf, Berlin, 1916, APAW, Brockelmann, Altosmanische Studien, ZDMG 73.
YEB Yunus Emre, Baki Gölpinarlı, İst. 1936.
Antol. Fuat Köprülü, Eski Şairlerimiz, İst. 1934.
TM VI Türkiyat Mecmuası VI, Nihat Samî Banarlı'nın İskendernameden aldığı parçalar.
Uruç Tevarih-ül-âl-Osman, Die Frühosmanischen Jahrbücher des Ürudsch, Fr. Babinger, Hannover 1925.
Dede K. Taeschner Dede Korkut, Orhan Şaik Gökyay, İst. 1938, Arkadaş Basımevi. F. Taeschner; Das Futuvvetkapitel in Gülşehri's Mantıkuttayr, Berlin, 1932 SPAW.
Aşık paşazade T. Man. Erz. Aşık Paşa Zade Tarihi, İst. 1332, Amire mtb. W. Bang, Manichaeische Erzäeler, Museon, 46.
U IV F. W. K. Müller, Uiguriça IV, 1931, her. von A. v. Gabain, SPAW Berlin.
TT I-VII Türkische Turfasteste I-V, 929-31 W. Bang A. v. Gabain TT VI Bang, v. Gabain, R. Rahmeti 1934. TTVII R, Rahmeti 1936, Berlin, SPAW.
SN Süheyl-ü-Nevbahar, Mordtmann, Hannover, 1926.
Oğuz Kağan F. Köprülü W. Bang R. Rahmeti, Oğuz Kağan, Berlin. 1932. Akademi nşr. «Türkiye Tarihi» İst. 1923 Kanaat Kütüp. ve yuk. adı geçen eserleri.
Garibnâme H. Vamberg Aşık Paşa, İstanbul Üniv. kütüph. Yazma No : T 1838. «Altosmanische Studien » 1901 Leiden. «Der Wortschaz des Alt-Osmanisehen» Ksz.
B. Gölpinarlı « Yunus Emre divanı » 1943, İstanbul.